

κυβερνήτης, μόλις δίψῃ τὴν ἄγκυραν, διατάσσει ὃ πίστω
δλοταχῶς, διὰ τὰ μὴ προχωρήσῃ τὸ πλοῖον λόγῳ τῆς
κεκτημένης ταχύτητός του. Ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ζῷα τὰ
ὅποια σύρουν ἀμάξας, ἢ χρησιμεύουν εἰς τὰς ἵπποδρομίας,
ἔφηροσσε τὸν χαλινόν. Ἀνεγγάρισε λοιπὸν ὃ ἀνθρω-
πος δύνο ἀντιμαχομένας δυνάμεις εἰς τὰς ώς ἀνω περιπτώ-
σεις, τῶν ὅποιων ἡ κατάλληλος χρῆσις ὀδηγεῖ εἰς τὸν ἐπι-
διωκόμενον σκοπόν. Μόνον διὰ τὰς ἴδιας του πράξεις δὲν
θέλει οὗτος νὰ ἀναγνωρίσῃ πρῶτον καὶ νὰ ἔφαρμόσῃ δεύ-
τερον τὸν ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ἴδιου ὑπάρχοντα
χαλινόν, τὴν λογικήν, τὴν συνείδησιν, τὴν κρίσιν, τὴν
τροχοπέδην αὐτήν, δηλαδή, ἡ ὅποια τοῦ ἐδόθη ὑπὸ τῶν
σοφῶν νόμων τῆς δημιουργίας πρὸς δέσμευσιν τῶν ἴδιων
τάσεων καὶ διὰ τὴν καθοδίγησιν τοῦ ἴδιου ἔαυτοῦ του.
Καὶ δικαιολογεῖ τὰς πράξεις του ώς δῆθεν φυσικάς, ἐνῷ
ἐκ παραλλήλου δὲν θέλει νὰ δεχθῇ ως φυσι-
κὴν καὶ τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν τῆς λογικῆς
καὶ τῆς συνειδήσεως. Τὴν ἀσκησιν, λοιπόν;
πρὸς χρησιμοποίησιν τῆς φυσικῆς αὐτῆς
τροχοπέδης διὰ τὸν ἀνθρωπὸν νομίζομεν
ὅτι δύναται νὰ ἐπιδιώξῃ ἡ Κοινωνία τοῦ
μέλλοντος καὶ νὰ τὴν ἐπιτύχῃ πρὸς εὑδαι-
μονίαν της.

Ἡ ἀσκησις αὐτὴ θ' ἀρχίζῃ βέβαια εἰς τὴν Οἰκογένειαν
καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ μικρότερα καὶ εὐκολώτερα πρὸς οἰ-
κειοθελῆ ποδηγέτησιν τῶν ὁρμῶν τοῦ παιδιοῦ ἀναλόγως
τῆς ἡλικίας του. Θὰ μάθῃ, λοιπόν, τοῦτο ἀπὸ τὰ πρῶτα του
βίηματα, ὅχι τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων διὰ τῆς ἐνδυμα-
σίας κλπ., ἀλλὰ τὴν συνεργασίαν μὲ τοὺς ὅμοιους του, τὴν

ἀλληλεξάρτησιν κ.λ.π. "Ολαι αἱ ἔξεις, ποὺ ἀποκτᾶ σήμερον,
θὰ εἶνε τότε ἐντελῶς διαφορετικαί.

Εἰς τὸ Σχολεῖον ἔπειτα ἡ διδασκαλία καὶ ἡ ἀσκησις
θὰ εἶνε συστηματικῶς, διότι ἐκεῖ πλέον τὸ παιδὶ εἰ-
σέρχεται πραγματικῶς εἰς τὴν πρώτην Κοινωνίαν, συμβιοῖ,
συνεργάζεται, θέτει τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς μὲ ἄλλους ὅμοί-
οις τοῖς καὶ μεταχειρίζεται τὰ αὐτὰ μέσα πρὸς ἐπιτυχίαν
τενν. Ἡ ζωὴ, λοιπόν, τοῦ Σχολείου πρέπει νὰ γίνῃ τὸ πρό-
τυπον τῆς πραγματικῆς ἡθικῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐκεῖ τὸ
ταιδὶ θὰ γνωρίσῃ (θὰ μάθῃ πραγματικῶς καὶ ὅχι θεωρητι-
κῶς) τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνισχύσεως τοῦ σώματος διὰ τὸν φυ-
σικὸν ἀγῶνα αὐτοῦ πρὸς τοὺς φυσικοὺς παράγοντας τῆς
ζωῆς (γυμναστικὴ - φυσικὴ ὑγιεινὴ ζωὴ - ὑγιεινὴ γενικῶς
κλ.). Εἰς τὸ Σχολεῖον ὅμως πρέπει νὰ γίνῃ καὶ ἡ συστημα-
τικωτέρα ἀσκησις διὰ τὴν ἀρετὴν, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν, δη-
λαδή, τῆς ίκανότητος νὰ πράττῃ ὁ ἀνθρώπος τὸ δρῦμον καὶ
καλὸν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἡ ἀσκησις π.χ. πρὸς
ἀναγνώρισιν εἰς τοὺς ἄλλους τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων μὲ
τὸν ἔαυτόν μας πρέπει νὰ λάβῃ εὑρεῖαν ἔκτασιν εἰς τὸ
Σχολεῖον συγχρόνως μὲ τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἀναγνωρίσεως
τῶν δικαιωμάτων μας ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Εἰς τὴν σημερινὴν
Κοινωνίαν πράγματι τὸ παιδὶ μόνον περὶ διεκδικήσεως
δικαιωμάτων ἀκούει νὰ γίνεται λόγος καὶ μόνον διὰ τὰ
ἴδια δικαιώματα φροντίζει, ἐνῷ θὰ πρέπει νὰ ἐννοήσῃ
βαθειὰ διὰ πραγματικῆς ἀσκήσεως εἰς τὸ Σχολεῖον, ὅτι
ζωρὶς τὴν ἀναγνώρισιν ὅμοιών δικαιωμάτων καὶ εἰς τοὺς
ἄλλους δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀρμονικὴ συμβίωσις εἰς τὴν
Κοινωνίαν. Ἡ ἀναγνώρισις πράγματι ἵσων δικαιωμάτων
πρὸς ἄλλιλους θὰ φέρῃ εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀνάγκης τῆς
περιστολῆς τῶν ἴδιων ἀπαιτήσεων ἐκάστου. Ἡ ἀσκησις

λοιπὸν αὐτὴ πρέπει νὰ γίνῃ κύριον μέλημα τοῦ Σχολείου,
ἄν προορισμὸς αὐτοῦ δέον γὰ τεθῆ ἢ καὶ ως
νοούμενη προπαρασκευὴ τοῦ ἀτόμου δι᾽ ἐντο
ἀρμονικὸν βίον ἐν τῇ Κοινωνίᾳ. Τὸ Σχο-
λεῖον, δηλαδὴ, πρέπει νὰ γίνῃ δλιγότερον
κνωστολογικὸν καὶ περισσότερον ἀσκητι-
κὸν διαπλάσεως καρακτήρων καὶ ίκανό-
τη τος πρὸς ἀρετὴν. Διότι αἱ γνώσεις οὐδέποτε τε-
λειώνουν, ἐνῷ ἡ ἀσκησὶς πρὸς ἀρετὴν πρέπει, ὅπος καὶ ἡ
σωματική, νὰ γίνῃ ἐν καιρῷ.

Δὲν νομίζομεν δὲ βέβαια δτὶ εἶνε δικατὸν ν' ἀντιτα-
χθῇ ἐδῶ, δτὶ τὸ Σχολεῖον δὲν δύναται νιὲ ἔργασθῇ εἰς
μίαν τοιαύτην κατεύθυνσιν. Διότι καὶ σύμερον τὸ Σχολεῖον
εἶνε κατὰ πρῶτον λόγον τὸ ὄργανον διὰ τοῦ ὅποίον ἐδῶ
μὲν δίδομεν ἔθνικιστικήν, ἄλλον μονόπλευρον θρησκευτι-
κὴν (ὅρθόδοξον, καιθολικήν, προτεσταντικήν, οὐνιτικήν
κλπ.), ἄλλοτε φασιστικήν καὶ ἄλλοτε κομμουνιστικήν κλπ.
κατεύθυνσιν, δλοι δὲ τὰς νέας κυρίως γενεὰς θέλοντα νὰ
διδάξουν μὲ τὰς ἀπόψεις των, διότι μεταβολὴ τῶν παλαιο-
τέρων εἶνε ἀσφαλῶς πολὺ δύσκολος, ἀν μὴ καὶ ἀδύνατος.
Ἐξ τούτου προέρχεται ἄλλως καὶ ὁ ἀγὼν περὶ τὴν
κατάκτησιν τοῦ Σχολείου, εἰς τὴν διαπαδαγώγησιν δὲ τῶν
νέων γενεῶν ἀπέβλεψε κυρίως καὶ τὸ κομμουνιστικὸν κα-
θεστῶς τῆς Ρωσσίας καὶ τὸ φασιστικὸν τῆς Ἰταλίας καὶ
τὸ Χιτλερικὸν τῆς Γερμανίας κλπ. Καὶ μόνον διὰ τὴν
μίαν, ἐνταίαν καὶ ἀνθρωπιστικὴν κατεύ-
θυνσιν δὲν ἐφρόντισεν ἀκόμη ὁ τόσον προηγμένος πο-
λιτισμός, ὁ ὅποιος τούναντίον παρὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς
Χριστιανικῆς ἡθικῆς εἰς τὸ Σχολεῖον, διδάσκει διὰ τῆς πο-
λιτικῆς Οἰκονομίας τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζη-

τήσεως, τὴν ἀρχὴν τῆς μεγίστης ἐπικερδείας κλπ., εἰς δὲ τὰς στρατιωτικὰς Σχολὰς τὰ μέσα τῆς ταχυτέρας καὶ ἀσφαλεστέρας ἔξοκτώσεως τῶν ἀνθρώπων κλπ. Εἰς τὴν Ὑγιεινὴν διδάσκει τὸ δλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ καπνοῦ καὶ τοῦ οἰνοπτειμιατος, εἰς δὲ τὴν Γεωπονίαν τὸν τρόπον τῆς ἐπιτενέσεως τῆς μεγαλειτέρας παραγωγῆς αὐτῶν! κλπ. Ἀποτελεῖ ποάγματι δι' ἡμᾶς ἡ μονόπλευρος αὐτὴ πρόοδος τοῦ ἡθικοῦ πολιτισμοῦ τὴν μεγαλειτέραν εἰρωνείαν διὰ τὴν ἀνθρωπίνην διανόησιν τῶν ὑψηλῶν φιλοσοφικῶν συλλίγφεων!

Ἡ Ἐκκλησία (¹) διὰ λειτουργῶν ἀξίων τῆς ἀποστολῆς των δὲν θὰ διδάσκῃ ἀπλῶς τὰς δογματικὰς διαφορὰς καὶ τὴν ἡθικὴν αὐτῆς διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐνουμένη εἰς ἀδιάσπαστον ἐνότητα θὰ γίνῃ τὸ ζωντανὸν παράδειγμα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἡθικοῦ νόμου εἰς τὸν καθημερινὸν βίον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ωητοῦ «οὐχ ὁ λέγων μοι Κύριε, Κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τὸ ἔμόν»: Ὡς ἔχουν, δηλαδή, ἐκκλησιαστικῶς τὰ πράγματα

(1) Ὡς Ἐκκλησία νοοῦμεν γενικῶς κάθε ὀργανωμένην θρησκείαν καὶ ἀποβλέπομεν ίδίως εἰς τὴν ἡθικὴν διδασκαλίαν αὐτῆς. Ἐχομεν συνεπῶς τὴν γνώμην ὅτι ὅλαι αἱ θρησκεῖαι ἀνταποκρίνονται πρωτίστως εἰς τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ δύνανται νὰ δράσουν ἐπωφελῶς διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἀν ἐνωθοῦν μὲ κοινὸν σκοπόν, ὅπως κοινὴ εἴνε καὶ ἡ βάσις των. Ἡ ἀντίθεσις τούναντίον τῶν θρησκειῶν μεταξύ των, ίδιᾳ δὲ ἡ διαμάχη μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας, εἴνε, καθ' ἡμᾶς, ἀντίθετος πρὸς τὴν βαθυτέραν ἐννοιαν τῆς θρησκείας καὶ ἀποτέλεσμα τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ τῶν ἐγωϊστικῶν τάσεων, αἱ ὅποιαι χαρακτηρίζουν ὅλον τὸν σημερινὸν πολιτισμὸν καὶ τὰς ὅποιας οὗτε οἱ διευθύνοντες τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα τῶν λαῶν, ἡ καὶ οἱ θεολόγοι ἀκόμη, ἀπέφυγον.

σήμερον, ή θρησκευτική διδασκαλία ή παραμένει νεκρά, ή συγχρατεῖ μέρος τῶν μαζῶν διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς μετὰ θάνατον τιμωρίας τοῦ κακοῦ ὑπὸ τῆς θείας δικαιοσύνης. Πολὺ φοβούμεθα ὅμως ὅτι μὲ τὴν προΐονταν καθολικὴν καὶ ἀνιστακήν πόρφωσιν τ' ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης διδασκαλίας διαρκῶς γίνονται μικρότερα. Ἐριδες ἐκκλησιαστικαί, ὁργάνωσις ἐκκλησιαστικὴ πολὺ ἀπομακρυνθεῖσα τοῦ ἐσωτερικοῦ πνεύματος τῆς θρησκείας, ἔξυπηρέτησις ὑπὸ τῶν διαφόρων ἐκκλησιῶν σκοπῶν πολιτικῶν ή ἐθνικῶν ξένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ θρησκευτικοῦ σκοποῦ κλπ. οὔτε μὲ τὸ πνεῦμα τῆς καλῶς νοουμένης θρησκείας, οὔτε μὲ τὸν σκοπὸν αὐτῆς εἶνε σύμφωνα. Ἡμεῖς βέβαια οὔτε ἐπικρίνομεν ἐδῶ, οὔτε κατηγοροῦμεν. Ἀπλῶς διαπνεόμενοι ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἴδωμεν τὴς Ἐκκλησίας ὅλου τοῦ κόσμου ἡνωμένας διὰ τὴν ἔξυπηρέτησιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ ὄγητὸν «οὐκ ἔνι Ιουδαῖος, οὐκ ἔνι Ἔλλην, οὐκ ἔνι ἄρσεν ή θῆλυ» παρατηροῦμεν ἀπλῶς ὅτι σήμερον δίδεται περισσοτέρα σημασία εἰς τὸ δόγμα καὶ τὸν τύπον καὶ δλιγωτέρα εἰς τὴν οὖσιαν τῆς θρησκείας. Τοῦτο νομίζομεν πιστοποιεῖ καὶ τὸ γεγονὸς τῆς ἀποπείρας πρὸς προσῆλυτισμὸν καὶ ἄλλα πολλά.

Θὰ ἡτο ὅμως ἀσύγγνωστος εἰρωνεία, ἂν ή ἐργασία τῆς Οἰκογενείας, τοῦ Σχολείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας παρεσκεύαζε τὴν ἡθικὴν διντότητα τοῦ ἀτόμου, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοῦτο ἔξερχόμενον εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τὴν σημεριṇὴν κατάστασιν τῆς Πολιτείας. Διότι ὡς ἔχει σήμερον ή πολιτειακὴ ὁργάνωσις, ὅχι μόνον συντελεῖ, ἀλλὰ ποδηγετεῖ αὐτὴ ή ἴδια εἰς δσα βλαπτικὰ διὰ τὸν ἀνθρώπον καὶ τὸν ἀνθρωπισμὸν εἴπομεν.

Ἡ σημεριṇὴ Πολιτεία ὠπλισμένη μέχρις ὁδόντων διὰ

τὴν ἐσωτερικήν της ἀσφάλειαν (ἀνάγοντα συνεπῶς τὸν φόνον εἰς δίκαιον ἀφ' ἐνδός καὶ τιμωροῦσα τοῦτον ἀφ' ἐτέρου), ωδηγοῦσα τοὺς πολίτας της εἰς τὰς μᾶλλον ἀντιμαχούμενας ἐνίστε πολιτικὰς παρατάξεις, ὑποβοηθοῦσα διὰ τῆς συνακλαγῆς τὴν ἀνύψωσιν ἐνίστε κάθε κατωτερότητος κλπ. δὲν δικαιοῦται νὰ νομίζῃ, ὅτι ἔχει ὡς βάσιν αὐτῆς δικαίαν νομοθεσίαν. Πολιτεία ἀνεχομένη ἐν μέσῳ εἰκοστῷ αἰώνι τὴν πενίαν, τοὺς θανάτους ἀπὸ πεῖναν, ψῦχος, ἀσθενείας κλπ. ἐνῷ ἐκ παραλλήλου τιμωρεῖ τὴν παιδοκτονίαν, εἶνε εἰδωνικὴ ἀντίφασις πρὸς τὴν Πολιτείαν τῶν ὁδιοφωνικῶν σταθμῶν, τῶν ἀεροπλάνων συγκοινωνίας, τοῦ ὅμιλοῦντος κινηματογράφου κλπ. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ Πολιτεία εὑρίσκεται ὑπὸ τὸ πέλμα ἀφ' ἐνδός μὲν τῶν διαρκῶν ἐφευρέσεων τοῦ νεωτέρου τεχνητοῦ πολιτισμοῦ, αἱ ὅποιαι διαρκῶς δισκολεύουν τὸν βίον τῶν μαζῶν, καὶ τῶν ἔξοπλισμῶν διὰ τὴν ἀλληλεξόντωσιν τῶν διαφόρων ἐθνῶν μεταξύ των, δὲν δικαιοῦται νὰ νομίζῃ ὅτι ἀποτελεῖ Πολιτείαν ἀνθρώπων! Υπὸ τοιούτους ὅρους πολιτειακοῦ καθεστώτος βελτίωσις τῶν ὅρων τῆς ζωῆς εἶνε οὐτοπία.

Απόδειξις τῶν ἀνωτέρω εἶνε, ὅτι μόλις μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον καὶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν σκληρῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ ἥρχισε νὰ δραγανοῦται ἡ κοινωνικὴ πρόνοια, ἡ ὅποια δικαὶος πολὺ ἀπέχει ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἔξασφάλισιν τοῦ ὀρφανοῦ καὶ τοῦ ἀέργου, ἀπὸ τὴν πλήρη περίθαλψιν τοῦ ἐνδεοῦς, τὴν θεραπείαν τοῦ ἀπόρου πάσχοντος κλπ. Ἐπεκτεινομένη, λοιπόν, συστηματοποιούμενη καὶ βελτιουμένη ἡ τοιαύτη νεωτέρα κοινωνικὴ νομοθεσία θὰ συντελέσῃ βέβαια εἰς τὴν διάπλασιν μᾶς πολιτειακῆς μορφῆς διαφόρου τῆς σημερινῆς καὶ ἡθικωτέρας.

Τὸ ὅτι ἐπίσης αἱ σχέσεις τῶν κρατῶν σύμερον ἀποτε-

λοῦν ἀντίφασιν πρὸς τὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος, ἀποδεικνύει τὸ γεγονός τῆς ἀνάγκης τῆς ἴδρυσεως τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Ἀσχέτως βέβαια πρὸς τὸ πῶς λειτ· μογεῖ αὐτὴν σήμερον καὶ ἀν ἔχῃ ἢ δῆλον τὰ μέσα νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ μεγάλου σκοποῦ της, πάντως ἡ ἴδρυσίς της μᾶς ὑποδεικνύει τὸν δρόμον τῆς ἐνώσεως πρὸς μίαν ἀνθρωπόπότητα, ἢ διοία διατηροῦσα κατὰ μέρη τὸν τοπικόν της χαρακτῆρα (ἔθνικόν, γλωσσικόν, ἡθῶν καὶ ἐθίμων κλπ.) θὰ ἔχῃ ὡς διευθύνοντα ἐγκέφαλον, ὡς τροχοπέδην κατὰ τῶν ἀναποφεύκτων ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν, μίαν κοινὴν ἐνότητα, ἢ διοία βαθμηδὸν θὰ καταστῇ ὁ πραγματικὸς ὅδηγὸς τῆς ἡγεμόνης ἀνθρωπότητος πρὸς τὴν ἀνύψωσίν της εἰς τὸν ὑψηλὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

"Ἐχομεν, λοιπόν, τὴν γνώμην ὅτι εἶνε πραγματοποιήσιμος ἡ κοινωνικὴ ἀλλαγὴ διὰ τοῦ χρόνου, ἀν δὲ ἡ ἐργασία, τὴν διοίαν ὑπεδηλώσαμεν, εἰς τὴν Οἰκογένειαν, εἰς τὸ Σχολεῖον καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καταστῇ τὸ κύριον μέλημα τῆς Πολιτείας, μὲ ἀντίκρυσμα τὴν δργάνωσιν αὐτῆς ταύτης τῆς Πολιτείας ἐπὶ τῶν βάσεων τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Μὲ τὴν ἀσκησιν αὐτὴν τῆς Ἀρετῆς εἰς τὴν Οἰκογένειαν, εἰς τὸ Σχολεῖον, διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας θὰ πεισθῇ καθε ἀνθρώπος, ὅτι δύναται νὰ γίνῃ κύριος τῶν ἴδιων παθῶν καὶ τοῦ συναισθηματικοῦ γενικῶς, οὗτως ὥστε νὰ ίκανοποιῇ αὐτὸ μέχρι τοῦ δρίου ἔκείνου, τὸ διοίον θὰ ἐπιτρέπῃ εἰς διλους νὰ συμβιοῦν ἀρμονικῶς εἰς τὴν Κοινωνίαν. "Ἐτσι κάθε ἀτομον μὲ τὸν διαφωτισμὸν ἀφ' ἐνὸς καὶ μὲ τὴν ἀσκησιν ἀφ' ἑτέρου, θὰ πειθαρχίσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς λογικῆς, τοῦ δικαίου καὶ τῆς συνειδήσεως καὶ θὰ συνηθίσῃ εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς ἀρετῆς

διὰ τὴν συμβίωσιν εἰς τὴν Κοινωνίαν. Ἐφ' οὐ δὲ θὰ πει-
σθῇ ὅτι ἡ συμβίωσις εἰς τὴν Κοινωνίαν εἶναι
ἄλλη λέξις αρτησις, θὰ ἐννοήσῃ τελείως ὅτι ἡ ἀλληλε-
ξάρτησις αὐτὴ δὲν ἐπιτυγχάνεται οὔτε μὲ ἀγῶνας, οὔτε μὲ
τὴν ἐπιβολὴν διὰ τῆς βίας ἐκ τῶν ἔξι, ἄλλα μὲ τὴν
ἀνεκτικότητα καὶ τὴν διαλλαγὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώ-
πους κατ' ίδιαν θέλησιν καὶ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπι-
θυμίας πρὸς τοῦτο, διότι τὴν διαλλαγὴν αὐτὴν θέλει μὲν
καθένας διὰ τὸν ἑαυτόν του, ἀρνεῖται δὲ μὲ τὴν σειράν
τον εἰς τοὺς ἄλλους. Ὁ νοητικός, λοιπόν, ἀγών, ὁ δόποιος,
ὅπως ἀπεδείξαμεν, γίνεται διὰ νοητικῶν μέσων, θὰ παύσῃ
ἐπίσης διὰ νοητικῆς ἐνεργείας, ἢ δόποια συμπυκνοῦ-
ται εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀλληλεξάρτη-
σεως καὶ συνεπῶς εἰς τὴν ἀναγκαιότητα
τῆς ἀλληλεγγύης, ἢ δόποια πρέπει νὰ καταστῇ τὸ
γνώρισμα τῆς ἀνθρωπίνης Κοινωνίας.

Μὲ κοινωνικὴν βάσιν τὴν ἀλληλεγγύην, οὔτε Κομμου-
νισμός, οὔτε Κεφαλαιοχρατία, οὔτε ἄλλο τι οἰκονομικὸν
καὶ κοινωνικὸν σύστημα δύναται νὰ κατισχύσῃ, διότι εἰς
ὅλα αὐτὰ προέχει ἡ ἴκανοποίησις τοῦ σώματος, ἡ ἴκανο-
ποίησις τοῦ ἀνθρώπου-ζῶον καὶ παραγνωρίζεται ἡ ἀπαί-
τησις τοῦ ἀνθρώπου-ἀνθρωπος. Εἰς τὰ ὅπερα συστήματα
ὑποδαυλίζεται καὶ πρωτοστατεῖ πράγματι ἡ τάσις πρὸς
νπεροχήν, ἡ δόποια προκαλεῖ τοὺς πάσης φύσεως ἀγῶ-
νας. Αὐτὴ πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ συνεπῶς εἰς τὴν ἔξι ἵσου
ἔμφυτον εἰς τὸν ἀνθρωπὸν τάσιν πρὸς ἀρμονικὴν
συμβίωσιν, τὴν δόποιαν ὅλοι ἀναγνωρίζουν, ὅταν πα-
ραγκωνίζονται, τὴν θεωροῦν δὲ μως θεωρίαν, φιλοσοφίαν
καὶ ἰδεολογίαν, ἀκόμη καὶ οὐτοπίαν, ὅταν πρόκειται νὰ
τὴν ἐφαρμόσουν! Τότε πράγματι μόνον θὰ δικαιοῦται ὁ

ἀνθρωπος νὰ καυχηθῇ διὰ τὰς μεγαλεπηβόλους πράγματι προόδους τοῦ πολιτισμοῦ καὶ διὰ τὰς ὑψηλὰς συλλήψεις τῆς Φιλοσοφίας καὶ θὰ δικαιοῦται ν' ἀντιδιαστείλῃ τὸν ἔαυτόν του ἀπὸ λοιπὰ ζῶα ἐναβρυνόμενος ὅτι εἶνε ἀνθρωπος - διανόησις. Διότι Κοινωνία ἀνθρώπων μὲ δῆλα τὰ μέσα τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ καὶ μὲ τὸ ὕψος τῆς Φιλοσοφίας ἀφ' ἐνός, μὲ τὸ ἐγχειρίδιον δέ, τὰ ἀσφυξιογόνα, τὰς δολοπλοκίας, τὰς κερδοσκοπίας τῶν χρηματιστηρίων, τὰς χαρτοπαικτικὰς λέσχας κλπ. ἀφ' ἐτέρου ἀποτελεῖ χονδροειδῆ ἀντίφασιν πρὸς τὴν ἔννοιαν ἀνθρώπος. Τὴν ἀντίφασιν δὲ αὐτὴν νομίζομεν ὅτι θέλουν νὰ δικαιολογήσουν, ὅσοι ἐπικαλοῦνται τοὺς φυσικοὺς νόμους πρὸς δικαιολογίαν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἰς τὴν σημερινὴν Κοινωνίαν.

“Η ἡθική, λοιπόν, ἀνόρθωσις τοῦ ἀνθρώπινου ἔγῳ εἰς βαθμὸν ὥστε τοῦτο νὰ δυνηθῇ νὰ κατανοήσῃ τὰς μεγάλας ἀληθείας τῶν δημιουργικῶν νόμων τῆς Φύσεως ἐν τῷ τοῦ ἴδιου ἔαυτοῦ του, οὐδὲ ἀποτελέσῃ τὸ κορόφωμα τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Γενικὴν σύνοψιν τῶν συμπερασμάτων τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου μέρους καὶ ἐπισκόπησιν τῶν διαβαθμίσεων τῆς φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς δίδομεν εἰς τὸν ἔναντι πίνακα.

Ἐπισκόπησις τῶν διαβαθμίσεων τῆς ζωῆς.

A'. Ζωὴ φυσικὴ

Φυσικὴ θρέψις, φυσικὴ ἀναπαραγωγή, φυσικοὶ δροὶ ζωῆς. Κοινὴ εἰς δλούς τοὺς δργανισμοὺς καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Βαθμὸς πρώτη. Ζωὴ τοῦ χυττάρου.—Ζωὴ τῶν μεμονωμένων μονοχυττάρων δργανισμῶν.—Ἡ στοιχειώδης ἔκδηλωσις τῆς ζωῆς.

Βαθμὸς δευτέρα. Ζωὴ ἀποκτίμων, ἡ κοινοβίων ἀπὸ μονοχυττάρους δργανισμούς (βακτύρια, πρωτόζφα κλπ.). Ἐκαστος δργανισμὸς διατηρεῖ τὴν αὐτοτέλειάν του, ἔχει ὠφελείας ἐκ τῆς ἐνώσεως, δύναται δῆμος νὰ ζήσῃ καὶ μονήρης.

Βαθμὸς τρίτη. Ζωὴ ἀπλῶν δργάνων καὶ ἰστῶν.—Πρώτη κατανομὴ τοῦ φυσιολογικοῦ ἔργου τῆς ζωῆς. Παύει ἡ ἀπόλυτος αὐτοτέλεια τῆς ζωῆς τοῦ χυττάρου.—Κοινόβια, ὅπου γίνεται καταμερισμὸς τοῦ φυσιολογικοῦ ἔργου (Μέδουσαι).

Βαθμὸς τετάρτη. Ζωὴ τῶν πολυχυττάρων δργανισμῶν μέχρι καὶ τοῦ ἀνθρώπου.—Βαθμαία αὐξήσις τῆς πολυπλόκου κατασκευῆς, λεπτότερος καταμερισμὸς τοῦ φυσιολογικοῦ ἔργου.

Βαθμὸς πέμπτη. Ζωὴ κατὰ κοινωνίας, συμβιώσεις, βιοκοινότητας (κοινωνίαι μελισσῶν, συμβιώσεις λειχήνων, βιοκοινότης μιᾶς λίμνης κλπ.). Ἡ ζωὴ τοῦ ἐνὸς ἀτόμου συνυφαίνεται μὲ τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων ἀτόμων καὶ καθίσταται ἀδύνατος ἀνευτῆς ἀλληλεξαρτήσεως.

B'. Ζωὴ κοινωνικὴ

Τεχνητὴ θρέψις, μεταβεβλημένη ἀναπαραγωγή, τεχνητοὶ δροὶ ζωῆς.

Παρουσιάζεται μόνον εἰς τὸν πεπολιτισμόν οὐνθρώπου.

Βαθμὸς πρώτη. Τεχνητὴ ὑλικὴ ζωὴ (ρουχισμός, κατοικία, θέρμανσις, φωτισμός, παραγωγή, ἐμπόριον, βιομηχανία, συγκοινωνία κλπ.).—Ἐξυπηρετεῖ κυρίως τὰς ὑλικὰς (σωματικὰς) ἀπαιτήσεις καὶ τὸ αἰσθητικὸν μέρος τοῦ φυχικοῦ βίου.

Βαθμὸς δευτέρα. Πνευματικὴ ζωὴ (θρησκευτικότης, φιλοσοφικὴ τάσις πρὸς γνῶσιν, ἐπιστήμη, καλαὶ τέχναι κλπ.).—Ἐξυπηρετεῖ τὰς πνευματικὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἀνθρώπου.

Βαθμὸς τρίτη. Συνδυασμὸς τῶν δύο βαθμίδων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς διὰ τοῦ ἡθικοῦ νόμου, ὃς συνδετικοῦ κρίκου.

Εἰς τὴν Κοινωνίαν αἰτήν τότε θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἴκανοποίησις τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν ἀναγκῶν ὅλων τῶν ἄνθρωπων διὰ τῆς ἀλληλεγγύης.

Ἄπὸ τὸν προηγούμενον πίνακα προκύπτει ὅτι ὁ ἀνθρωπός, ὡς φυσικὸς ὀργανισμὸς ἔχει φυσικὴν ζωήν, ὡς ζῶν δὲ εἰς Κοινωνίαν μετ' ἄλλων ἀνθρώπων ἔχει κοινωνικὴν ζωήν. Εἰς τὴν φυσικὴν ζωὴν ἀνίκει εἰς τὴν τετάρτην καὶ πέμπτην βαθμίδα, εἰς δὲ τὴν κοινωνικὴν ἀνίκει οὗτος σημερον καὶ εἰς τὰς δύο βαθμίδας. Εἶνε, λοιπόν, ὁ ἀνθρωπός **ζῶον**

φυσικὸν + συναισθηματικὸν + νοητικὸν

ἡ δὲ ζωὴ του εἰς τὴν Κοινωνίαν πρέπει νὰ πληροῖ ἀρμονικῶς καὶ τὰς τρεῖς αὐτὰς ἴδιότητας. Ὁ συνθετικὸς κρίκος τῶν τριῶν αὐτῶν ἀπαιτήσεων εἶνε ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ὅχι ὁ ἀνταγωνισμός. Αὐτὴν θὰ πραγματοποιηθῇ, δταν γίνῃ συνειδητὴ εἰς δλους ἡ ἀναγκαιότης τῆς λειτουργίας τοῦ ἡθικοῦ νόμου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην Κοινωνίαν. Τότε θὰ προκύψῃ ἡ τρίτη βαθμὶς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ δποία δὲν θὰ περικλείη τὴν ἀντίφασιν τῆς σημερινῆς, ἀλλὰ θὰ εἶνε ἀξία τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Τὴν ἀληλεγγύην αὐτὴν μᾶς τὴν διδάσκει θαυμασία καὶ ἡ τετάρτη καὶ πέμπτη βαθμὶς τῆς φυσικῆς ζωῆς. Ἡ θαυμασία πράγματι ἀρμονία τῆς σύνεργασίας τόσων κυττάρων καὶ ιοτῶν διὰ τὴν ζωὴν τοῦ σώματος καὶ τόσων ὀργανισμῶν εἰς τὰς κοινωνίας καὶ τὰς συμβιώσεις πρέπει ν' ἀποτελέσῃ πρότυπον διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἀνθρωπίνων Κοινωνιῶν.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΤΕΡΑΣΜΑΤΑ

’Απὸ δὴν τὴν μελέτην προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1ον. Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Κοινωνίαν ἔχει ὡς βάσιν τὴν λειτουργίαν τῶν δύο θεμελιωδῶν βιολογικῶν νόμων, δηλαδή, τὴν θρέψιν καὶ τὴν ἀναπαραγωγήν. Ἡ φυσικὴ ζωὴ συνεπῶς ἀποτελεῖ τὸ ὑπόβαθρον τῆς κοινωνίκης ζωῆς.

2ον. Ὁ τρόπος κατὰ τὸν δόποιον ἐκπληροῦνται οἱ δύο οὗτοι νόμοι, ἐτροποποιήθη εἰς τὴν Κοινωνίαν ἐνεκα τῆς ἀναπτύξεως τοῦ τεχνητοῦ βίου κατ’ ἀπόκλισιν ἀπὸ τὸν φυσικὸν (παραγωγὴ τροφίμων — ἐμπόριον τροφίμων — τε γνητὴ προπαρασκευὴ τῆς τροφῆς διὰ τῆς μαγειρικῆς κλπ.).

3ον. Ὁ τεχνητὸς βίος εἰς τὴν Κοινωνίαν ἐτροποποίησε καὶ τὰς ἄλλας φυσικὰς συνθήκας τῆς ζωῆς καὶ ἐδημιούργησε καὶ ἄλλας ἀνάγκας (χατοικία, θέρμανσις, ρουχισμός, ὑπόδησις κλπ.—βιομηχανίαι τούτων—ἐμπόριον τῶν εἰδῶν αὐτῶν—συγκοινωνίαι κλπ.).

4ον. Βάσις τῆς δυναμικότητος τῆς ζωῆς εἰς τὴν Κοινωνίαν εἶνε τὸ χρῆμα διὰ τὴν ἔξασφάλισιν τῆς πληρώσεως ὅλων τῶν ἀναγκῶν τοῦ τεχνητοῦ βίου. Διὰ τὴν ἀπόκτησιν δὲ τοῦ χρήματος ἀπαιτεῖται ἐργασία.

5ον. Ὅλη αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τεχνητοῦ βίου εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας τῆς διανοήσεως τοῦ ἀνθρώπου.

6ον. Ἐπὸ τὴν διανόησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀνεπτύχθησαν ἐπίσης εἰς τὴν Κοινωνίαν καὶ ἄλλαι πνευματικαὶ ἀνάγκαι (Φιλοσοφία—Ἐπιστήμη—Τέχνη).

7ον. Εἰς τὴν Κοινωνίαν ἀναγνωρίζεται ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην προσωπικότητα καὶ πρὸς τὰ φυσικὰ καὶ πνευματικὰ δικαιώματα αὐτῆς. Ἡ ἔξασφάλισις ἀμφοτέρων ἀπαιτεῖ τὴν λειτουργίαν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἡθικοῦ νόμου (δικαιοσύνη – ἡθική).

8ον. Τὸ συναίσθημα τῆς ἔξαρτίσεως τοῦ ἀτόμου καὶ ἔξι
ἄλλων δυνάμεων ἐκτὸς τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, ἡ ἀγάγκη
τῆς προστασίας τοῦ ἀτόμου κλπ. παρήγαγον τὸ θρησκευτι-
κὸν συναίσθημα καὶ διὰ τούτου τὴν Θρησκείαν καὶ τὴν
Ἐκκλησίαν.

9ον. Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, ἡ δικαιοσύνη καὶ ὁ
ἡθικὸς νόμος ἐν σχέσει πρὸς τὸν σεβασμὸν τῶν φυσικῶν
καὶ πνευματικῶν δικαιωμάτων ἐκάστου ἀνθρώπου εἰς τὴν
Κοινωνίαν μᾶς ὑποχρεώνει πλέον ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν
ἐκδοχήν, διτὶ τὸν φυσικὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς πρέπει νὰ ἀν-
τικαταστήσῃ εἰς τὴν Κοινωνίαν ἡ ἀλληλεγγύη.

10ον. Κανὲν κοινωνικὸν ἢ οἰκονομικὸν σύστημα δέν δύ-
ναται νὰ ἔξασφαλίσῃ τὴν ἀρμονικὴν συμβίωσιν τῶν ὄν-
των πρώπων εἰς τὴν Κοινωνίαν, ἐφ' ὅσον εἶνε μονόπλευρον καὶ
σκοπεῖ τὴν πλήρωσιν μόνον τῶν φυσικῶν (τεχνητῶν) ἀναγ-
κῶν τοῦ βίου. Πρέπει τούγαντίον ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν
μονομερῆ ταύτην ἀνάπτυξιν τῆς διανοήσεως νὰ ἐπιδιωχθῇ
ἔξι ἵσου καὶ ἡ ἀσκησις τῆς ἀρετῆς ὡς ἀπαραιτήτου ἀνάγ-
κης διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀλληλεγγύης εἰς τὴν Κοινωνίαν.
Διότι μόνον αὐτὴ εἶνε σύμφωνος πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ
πνευματικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου.

* *

Εἰς τὴν ἀνὰ χεῖρας μελέτην μας ἀνεχωρήσαμεν ἀπὸ τὴν βάσιν ὅτι ὁ ἄγὼν τῶν ὁργανισμῶν εἰς τὴν Φύσιν κατὰ τὴν δαρβίνειον θεωρίαν καὶ ὁ ἄγὼν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν Κοινωνίαν κατὰ τὸν Μαρξισμὸν δὲν δύνανται νὰ παραλληλισθοῦν. Κατ' ἀνάγκην βέβαια ἔπειτα ἡρευνήσαμεν τὰ αἴτια τοῦ κοινωνικοῦ ἄγωνος καὶ τὰ ἀνεύρομεν συνοπτικῶς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην διανόησιν καὶ εἰς τὴν ἀγτινομίαν, ἥ ὅποια ὑπάρχει μεταξὺ τῶν νοητικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σημερινοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Κατεστήσαμεν, λοιπόν, ἔτσι ὑπεύθυνον τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τὴν ἀνθρωπίνην διανόησιν καὶ ὅχι τοὺς φυσικοὺς νόμους, ὅπως νοοῦνται κακῶς οὗτοι. Ός συνδετικὸν τέλος κρίκον μεταξὺ τῶν κατωτέρων ζωωδῶν τάσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἰδιότητος ἐπιστοποιήσαμεν τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν λειτουργίαν τοῦ ἡθικοῦ νόμου ὡς ἀναγκαίαν (ἥτοι φυσικὴν κατ' εὑρεῖαν ἔννοιαν) καὶ ἴσοτιμον πρὸς τὴν λειτουργίαν τῶν στενωτέρων βιολογικῶν νόμων (θρέψεως καὶ ἀναπαραγωγῆς).

Τὰ συμπεράσματά μας ταῦτα ἐστηρίζαμεν εἰς τὰ διὰ τῆς παρατηρήσεως πιστοποιούμενα γεγονότα καὶ ὅχι ἀπλῶς εἰς μεταφυσικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἐν γένει σκέψεις καὶ συλλογισμούς. Όμιλήσαμεν, λοιπόν, ὃς φυσιοδῖφαι καὶ εἰσήλθομεν εἰς σφαιρὰς, αἵ ὅποιαι θεωροῦνται ἔξω τοῦ πλαισίου τῆς Βιολογίας, ὡθηθέντες ὑπὸ μόνων τῶν πραγμάτων, διὰ ν' ἀποδεῖξωμεν ἀκριβῶς τὸν ἀρρητὸν δεσμὸν μεταξὺ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν παραγόντων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς.

Δὲν γνωρίζομεν βέβαια, ἀν ἐπετύχαμεν τὸν σκοπόν μας.

Αὐτὸς θὰ τὸ κρίνουν ὅσοι ἀναγνώσουν ἀμερολήπτως τὴν μελέτην αὐτῆν. Φρονοῦμεν δημος ἀδιστάκτως ὅτι ἡ σύγχυσις, ἡ ὅποια ἐπικρατεῖ ως πρὸς τὰς ἐννοίας Φύσις, φυσικοὶ νόμοι, πνεῦμα, ζωὴ κλπ. πρέπει νὰ κατανοηθῇ καὶ νὰ ἀριθῇ.³ Ιδιαίτερως δὲ ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ, φυσιολογική, δοσον ἀφορᾶ τὴν θρέψιν καὶ τὴν ἀναπαραγωγήν, πνευματική, δοσον ἀφορᾶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας, ψυχολογική, δοσον ἀφορᾶ τὰς ὠθήσεις τοῦ συναισθηματικοῦ σχετικῶς μὲ τὰς πράξεις μας εἰς τὴν Κοινωνίαν, ἔξηρτημένη ἐκ φύσεως ἀπὸ δλην τὴν ἄλλην Φύσιν (τὴν τεκρὰν καὶ τὴν ἔμβιον), ἀλλ’ ἔξ ίσου καὶ ἀπὸ τὰς πνευματικὰς ἰδιότητας τοῦ ἀνθρώπου, ἔνεκα τοῦ τεχνητοῦ βίου ποὺ ἐδημιούργησαν αὐταί, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ μονοπλεύρως. Διότι, νὰ μὲν αὕτη ἀποτελεῖ κεντρικὸν πρόβλημα τῆς Βιολογίας, τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Κοινωνιολογίας διὰ τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα αὐτῶν, μόνον δημος ώς ἐνιαῖον πρόβλημα δύναται νὰ κατανοηθῇ καὶ λυθῇ, διὰ νὰ λείψῃ ἡ ὑπάρχουσα σήμερον ἀντινομία μεταξὺ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν ζωὴν ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς ὑπαρχούσης κοινωνικῆς καταστάσεως ἀφ' ἑτέρου.

“Η ἐπίκλισις, λοιπόν, τῆς θείας Φύσεως καὶ τῶν νόμων αὐτῆς πρὸς δικαιολογίαν τῶν ἴδιων μας πράξεων μόνον τὴν ἄγνοιαν τούτων πιστοποιεῖ. Η δὲ ἀνθρωπίνη διανόησις μόνον τότε θὰ ἀρῃ τὴν σημερινὴν ἀντινομίαν, ὅταν ἀκριβῶς βαθύνῃ εἰς τοὺς πραγματικοὺς νόμους τῆς θείας δημιουργίας καὶ συγτονίσῃ τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτάς. Τότε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα θὰ φθάσῃ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀρμονίας τῆς Φύσεως καὶ θὰ φέρῃ τὴν ἀρμονίαν εἰς τὴν Κοινωνίαν.” Άλλὰ καὶ τότε μόνον θὰ δύναται νὰ καυχηθῇ ὡς ἔξειλιγμένον πλέον καὶ ἐλεύθερον.